

STANOVNIŠTVO OSJEČKOG DIJELA PRIDRAVSKE RAVNICE

JASNA JOSIPOVIĆ

Dijelovi historijsko-geografskih pokrajina Južne Baranje, Istočne Slavonije i Zapadnog Srijema čine regionalno izrazito izdiferenciran prostor između zapadnoslavenskog, bosansko-peripanonskog i vojvođanskog prostora.¹

Jednostavnost regionalne individualizacije ističe potrebu jednostavnog naziva, pošto je neprikladnost jedino ispravnog historijsko-geografskog naziva Istočno-Slavonski-Južno-Baranjski-Zapadno srijemski prostor očigledna.²

Jedinstven naziv Istočno-hrvatska ravnica za taj geografski izdvojen prostor javlja se prvi puta 1959. god., odnosno 1961. god. na VI kongresu jugoslavenskih geografa i on se od tada sve više upotrebljava.³ Istočno-hrvatska ravnica ima fizionomski jedinstven karakter izrazitog ravničarskog panonskog pejzaža.

Osnovni kriteriji njene strukturne diferencijacije jesu različite pejzažne jedinice na lesnim uzvišenjima i nižim starijim i mlađim naplavnim ravninama. U prvom nacrtu regionalizacije toga prostora izdvojene su cjeline:

- a) Baranja
- b) Dravsko-dunavska nizina
- c) Đakovačko-vukovarski praporni pojas i
- d) Bosutska Posavina.

U okviru tzv. Dravsko-dunavske nizine izdvojene su četiri manje prostorne jedinice: a) Karašičko-dravska nizina, b) Donja dravsko-dunavska nizina, c) Erdutska Kosa, d) Donjopodravska nizina. Među njima osobito s obzirom na naseljenost izdvaja se Donja dravsko-dunavska nizina. Pod istim nazivom ta je jedinica izdvojena i u novijem pokušaju izrade nacrtu regionalizacije koja se nadovezuje na prethodnu.⁴

¹ V. Rogić: Regionalizacija Jugoslavije; Geografski glasnik br. 35. Zagreb 1973.

² V. Rogić: Kolegij »Geografija Jugoslavije I«, PMF Zagreb.

³ V. Rogić: Fizionomska i funkcionalna regionalizacija Hrvatske — Zbornik VI kongresa geografa u Ljubljani; 1961.

⁴ A. Bognar: Nacrt homogene regionalizacije Istočno hrvatske ravnice; Geografski glasnik; Zagreb, 1973.

Za razliku od homogene regionalizacije, funkcionalna regionalizacija osnovana je primarno na principu regionalne prostorne organizacije. Funkcionalna regionalizacija direktno ovisi o gravitacijskoj snazi gradskih središta, pa je nužno utvrditi stupanj centraliteta gradskih središta. Jedan od najjednostavnijih kriterija za određivanje teritorijalnog opsega je intenzitet prometa.⁵ Polazeći od najjednostavnijeg principa da intenzitet prometa s udaljenošću od centra slabi, mogu se izdvojiti linije unutar kojih postoji progresivni intenzitet cestovnog prometa, usmjeren prema makroregionalnim centrima. Suvremena modernizacija cesta, križište 5 željezničkih pruga i izgradnja novih mostova daju Osijeku sve veću prometnu važnost.⁶ Osijek osim svog makroregionalnog geografskog utjecaja u čitavoj Istočnoj Hrvatskoj, vrši neosporno funkciju dominantnog centra u najvećem dijelu Istočno hrvatske ravnice. Za prostor osječke općine kao i općine Valpovo, Osijek ima neosporno značenje dominantnog centra i na nižim stupnjevima nodalno-funkcionalnog uticaja.

Upravo zbog toga poduzeto je istraživanje socijalno-ekonomske strukture stanovništva tog prostora. Rezultati opravdavaju naziv Osječki dio pridravске ravnice.

1. KRETANJE BROJA STANOVNIKA

Kretanje popisima ustanovljenog broja. Mnogi socijalno-geografski radovi počinju s analizom demografskih elemenata, jer je čovjek jedan od temeljnih faktora i indikatora transformacije određenih prostora. Prema tome, da bi se uspješno obradila kompleksna problematika, osobito prostora u procesu njihove intenzivne društvene preobrazbe nužno je promatrati karakteristike kretanja stanovništva u razdoblju koje je za određen proces od bitnog značaja. U našim uvjetima to je period poslijeratne obnove i izgradnje koja je prerasla u brze socijalno-ekonomske promjene u smislu deagrarizacije i urbanizacije.⁷

Usporedimo li trend kretanja broja stanovnika obiju općina vidjet ćemo da među njima općenito uzevši nema velikih razlika. Trend je naglašeniji u općini Osijek, što se je i moglo očekivati, jer je Osijek oduvijek bio privlačan za mlađe stanovništvo (sl. 1; tab. 1). U obje općine postoji uglavnom konstantan porast broja stanovnika od 1857. do 1910. godine, u stvari do prvog svjetskog rata. U tom periodu blaže usporavanje porasta pa čak i pad, primijećeno je jedino u razdoblju od 1869.—1880. godine. Ono je vjerojatno prva reakcija na teškoće nastale agrarnom krizom,⁸ koja je počela 1873. godine. Također je i posljedica epidemije kolere koja je u tom desetljeću harala u većini naših krajeva. Epidemija kolere širi se paralelno s izgradnjom željezničkih pruga gotovo na čitavom teritoriju tadašnje Austro-Ugarske.

⁵ V. Rogić Prostori općina makroregionalnog centraliteta Zagrzeba, Rijeke, Splita i Osijeka u odnosu na regionalizaciju ekonomskog programiranja; IX kongres geografa Jugoslavije; SR BiH; Sarajevo 1972.

⁶ M. Božić: Osijek — dnevna migracija i transformacija rubnog područja grada: Sveučilište u Osijeku; 1976.

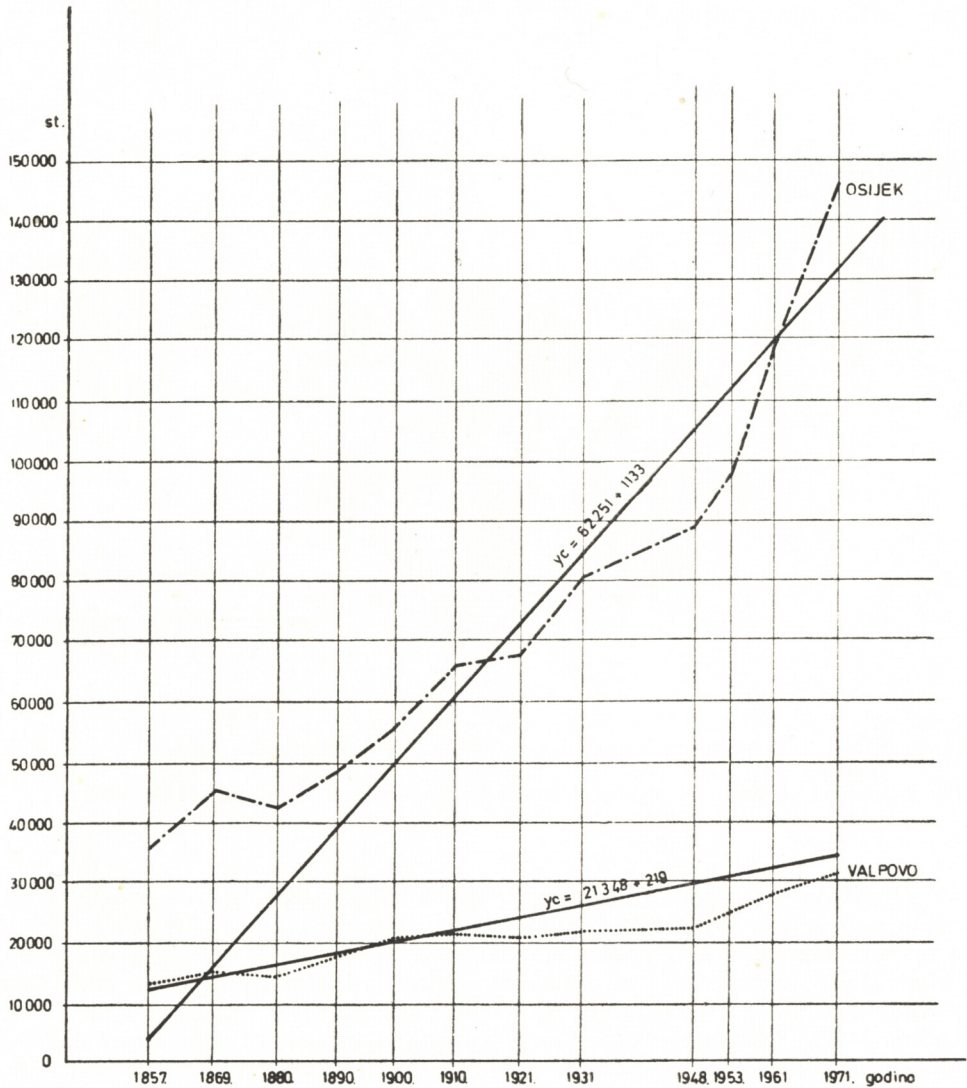
⁷ Friganović M. »Socijalno-geografske posljedice depopulacije agrarnih područja«; Zbornik Prvog jugoslavinskog sippozija o agrarnoj geografiji, Ljubljana, 1967.

⁸ Bičanić R. »Agrarna kriza u Hrvatskoj od 1873—1895«, Zagreb, 1937.

To je ujedno i početak raspadanja naših kućnih zadruga, a početak proletari-
ziranja seljaka i njegovog migriranja u grad i u prekomorske zemlje.

Na žalost sve to ne možemo u potpunosti dokumentirati, jer o tome
ne postoje odgovarajući podaci.

Jedino se u matičnim knjigama za taj period može primijetiti povećani
mortalitet uzrokovan epidemijom kolere.⁹

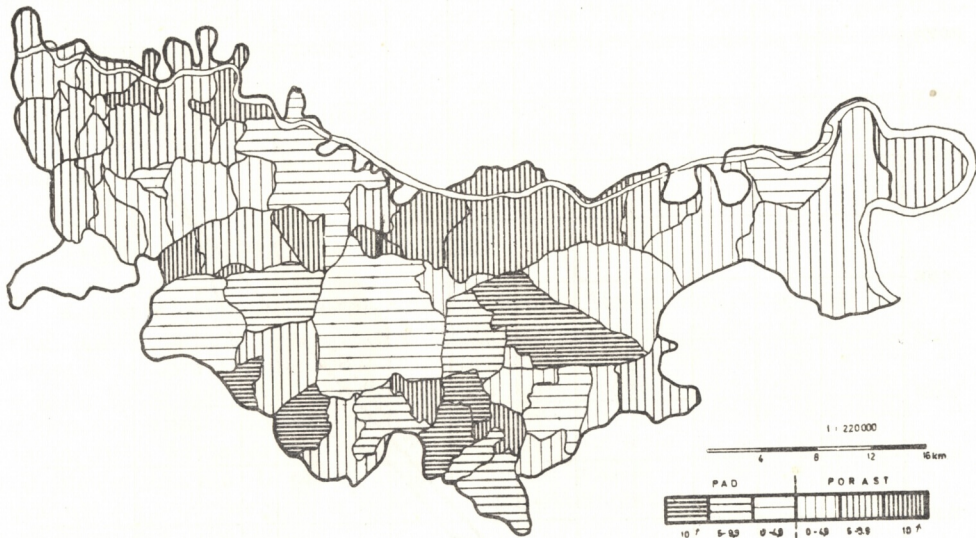

Sl. 1. Kretanja broja stanovnika općine Osijek i Valpovo od 1857-1971. g.

Fig. 1. Changing in number of population in counties of Osijek and Valpovo (1857-1971)

Spomenuti pad broja stanovnika može se vidjeti na tabeli br. 1. Dok je prosječna godišnja stopa porasta između 1857. i 1869. godine iznosila 1,7%, između 1869. i 1880. godine pala je čak na -0,3%. Da je samo agrarna kriza utjecala na pad broja stanovnika logično bi bilo očekivati da će se takav trend nastaviti i dalje, budući da je agrarna kriza potrajala sve do 1895. godine. Razlog da se usporenje nije nastavilo, već je stopa kretanja stanovništva postepeno rasla, su brojni strani kolonisti koji su potjerani istom krizom iz svoga kraja došli u ovo i susjedna područja, s manjom gustoćom stanovništva i jeftinijom zemljom.¹⁰

Sl. 2. Porast ili pad broja stanovnika osječkog dijela Pridravske ravnice u razdoblju 1948-1953. g.

Fig. 2. Increase or decrease of population in Osijek's part of Drava plain (1948-1953) (pad = decrease, porast = increase)

Godišnja stopa porasta je u razdoblju od 1880—1890. godine prosječno za cijelo područje iznosila 0,7%, i varirala je od 1,2% u općini Osijek do 0,2% u općini Valpovo. Takav porast stanovništva nastavljen je sve do prvog svjetskog rata, a razlozi tome su uglavnom ostali isti. Prosječna stopa godišnjeg prirasta iznosila je u razdoblju od 1890—1900. godine 1,5%, a od 1900—1910. godine 1,2%. Postepeno opada, što je rezultat smanjenog broja doseljenika i pokazuje tendenciju stabilizacije, jer i sve manje ljudi napušta ovo područje.

⁹ Pad broja stanovnika u razdoblju od 1869—1880. godine osobito dolazi do izražaja u nekim naseljima: Cepin, -21,2%; Dopsin -27,8%; Josipovec -41,9%; Šodolovci -35,4%; Bizovac -12,8%; Brođanci -11,9%; Habjanovci -15,0%.

¹⁰ Bösendorfer »Agrarni odnosi u Slavoniji«, Zagreb, 1950.

Tab. 1. Kretanje broja stanovnika osječkog dijela Pridravske ravnice u razdoblju od 1857—1971. godine

Općina	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.
aps.	35930	45013	43691	48790	55912	65430	67716	80116	89191	96661	118572
%	—	25,3	-2,9	11,7	14,6	17,0	3,5	18,3	1,2	17,5	22,7
% god. preth. r.	—	2,1	-1,5	1,2	1,5	1,7	0,2	1,8	-0,07	3,5	2,8
aps.	14720	15881	15294	17968	20498	21310	20971	22469	23826	25255	28326
%	—	80	-3,7	17,5	10,6	6,8	-1,6	8,7	-0,8	12,5	11,3
% god. preth. r.	—	0,7	-2,1	1,7	1,1	0,7	-0,1	0,9	-0,05	2,5	1,4
aps.	50662	60894	58985	66758	76410	86740	88687	102585	103017	121916	146898
%	—	20,2	-3,1	13,2	12,6	11,9	2,2	13,5	0,4	15,5	17,0
% god. preth. r.	—	1,4	-1,2	1,5	1,3	1,2	0,1	1,4	-0,06	3,1	2,1

Izvor: Republički zavod za statistiku SR Hrvatske.

U tom razdoblju je stopa porasta bila najbliža vrijednosti prirodnog priraštaja. Ovdje ne smijemo zaboraviti da je prirodni priraštaj stanovništva, iako je tada bio visok, ipak bio manji od stvarnog porasta broja stanovnika.

Možemo zaključiti da su glavne karakteristike razdoblja do prvog svjetskog rata bile velik natalitet, mortalitet, jako iseljavanje ali i još jače doseljavanje stanovništva. Gotovo neprimjetan porast broja stanovnika u razdoblju od 1910 — 1925. godine, u općini Osijek ,kao i pad broja stanovnika u istom periodu u općini Valpovo, a isto tako i slična pojava u periodu između 1931. — 1948. godine uzrokovan je prvim i drugim svjetskim ratom. Ne samo da je u ta dva ratna razdoblja mnogo ljudi poginulo, nego se još manje i rađalo; rezultat toga je takav trend kretanja stanovništva. Pretpostavlja se da bi situacija bila daleko teža, odnosno pad broja stanovnika daleko više izražen da je popis izvršen 1941. godine i odmah nakon rata.¹¹

Prosječna godišnja stopa pada broja stanovnika uzrokovana prvim svjetskim ratom bila je u razdoblju između 1910-1921. godine za čitavo područje 0,1%, a varirala je od 0,2% u općini Osijek do —0,1% u općini Valpovo. Drugi svjetski rat također se negativno odrazio na kretanje broja stanovnika. On je uvjetovao da je u razdoblju od 17 godina (1931-1948 godine) prosječna godišnja stopa za cijelo područje iznosila samo 0,06%. I ovdje postoje razlike između pojedinih općina, tako da je prosječna stopa u općini Osijek bila 0,07%, a u općini Valpovo 0,04%.

Ako detaljnije analiziramo situaciju u razdoblju od 1931-1948. godine po naseljima vidljiv je veliki pad broja stanovnika u 21 ili 37,5% od svih naselja. U općini Valpovo 10 naselja ili 40% je imalo u tom periodu pad broja stanovnika. Nešto je povoljnija situacija u općini Osijek, gdje je u istom razdoblju 11 naselja ili 35,5% imalo negativno kretanje broja stanovnika. U ostalim naseljima u tom periodu zabilježen je porast broja stanovnika. Veći dio ih je koncentriran u općini Osijek, gdje je neposredno nakon rata kolonizirano novo stanovništvo, uglavnom iz Hrvatskog zagorja, iz susjedne Bosne te Hercegovine, što je prividno sakrilo pad koji je sigurno postojao neposredno nakon rata.

Razdoblje između dva svjetska rata obilježeno je u obje općine porastom broja stanovnika. I ovdje postoje razlike između općina. Dok je u općini Osijek porast iznosio 18,3% u općini Valpovo je bio daleko manji (7,1%).

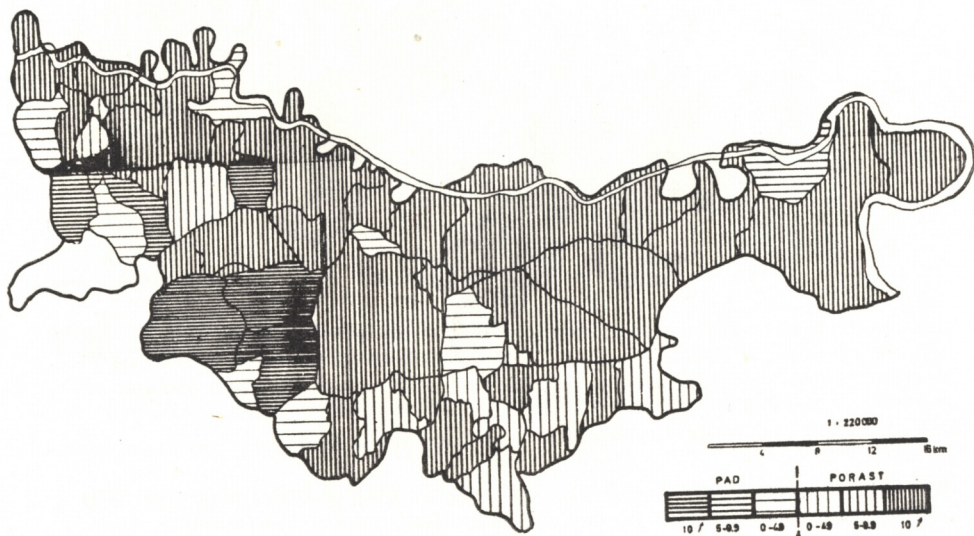
Tri najnovija poslijeratna popisna razdoblja su posebno zanimljiva. U svim tim razdobljima broj stanovnika raste, ali različitim intenzitetom. Kao i u starijim razdobljima opet dolaze do izražaja razlike između pojedinih općina. U razdoblju od 1948-1953. godine nastavlja se pozitivno kretanje broja stanovnika. To je period poslijeratnog osvježanja u obnavljanju i povećanju broja stanovnika (sl. 2). Međutim, nagli porast stanovnika nastupio je ipak nešto kasnije. Porast stanovnika u tom periodu zabilježen je u gotovo svim naseljima valpovačke općine, te uglavnom u istočnom i jugoistočnom dijelu osječke općine. Najveće povećanje uglavnom preko 10% bilježe glavni centri (Osijek, 15,3%; Višnjevac 15,1%; Bilišće 14,8%), te naselja uz glavne prometnice. U tom je razdoblju 38 naselja ili 61,9% zabilježilo porast broja stanovnika.

¹¹ Neposredni i posredni gubici stanovništva u ratu.

Do ogromnih promjena dolazi u razdoblju od 1953-1961. godine (sl. 3). Od ukupno 55 naselja¹² 39 ili 70,9% ima u tom periodu porast broja stanovnika. Velike promjene su nastupile u općini Osijek, gdje je porast broja stanovnika zabilježen u većini naselja, a iznosio je čak 22,7%. Glavnina tih naselja je u sjevernom i istočnom dijelu općine. Sva mjesta u okolici Osijeka pokazuju vidan porast broja stanovnika: Sarvaš, Bijelo Brdo, Dalj, Erdut, Tenja, Antunovac Tenjski, Josipovac, Višnjevac. To je uglavnom posljedica sve čvršće povezanosti ovih naselja s Osijekom i sve većih mogućnosti zapošljavanja u tom gradu.

Slična situacija je i u općini Valpovo gdje je glavnina takvih naselja uz veće centre, tj. u sjevernom dijelu općine. Izdvajaju se jedino naselja Bizovac, Novaki Bizovački i Satnica koji gravitiraju prema Osijeku.

Sl. 3. Porast ili pad stanovnika u osječkom dijelu Pridravske ravnice u razdoblju 1953-1961. g.
Fig. 3. Increase or decrease of population in Osijek's part of Drava plain (1953-1961)

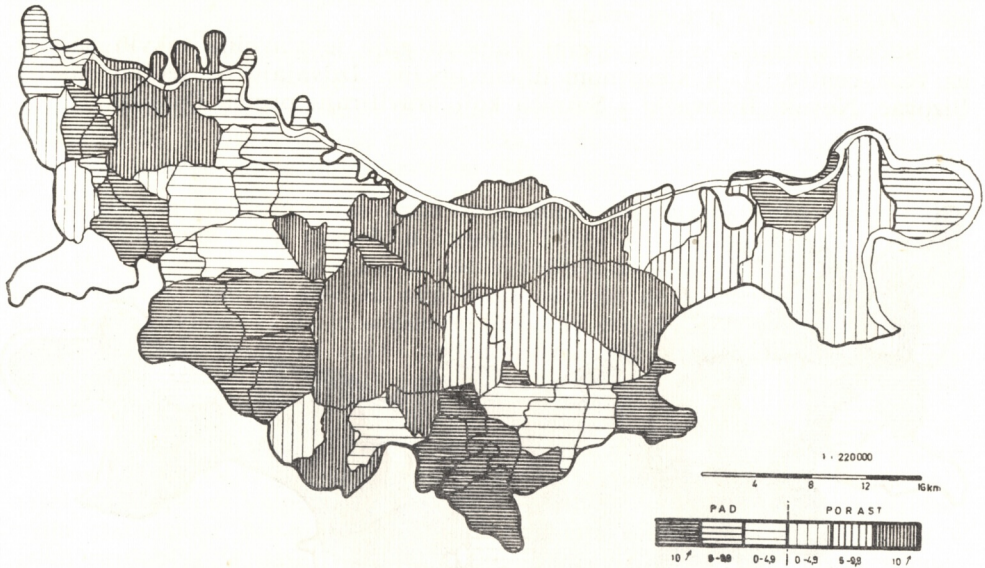
U zadnjem međupopisnom periodu od 1961-1971. godine opet su nastupile neke promjene. Porast broja stanovnika je zaustavljen i vezan isključivo uz glavne centre (sl. 5). Posebno se izdvajaju brojna manja naselja u južnom dijelu općina gdje je broj stanovnika naglo pao, uglavnom preko 10%. To je posljedica masovnog napuštanja sela i poljoprivrede,¹³ te odlaska u veće gradove ili inozemstvo. Na žalost sve su to sela gdje plodno tlo

¹² Naselje Habjanovci je tek 8. I 1974. god. izdvojeno iz općine Našice i priključeno općini Valpovo.

¹³ Puljiz V. »Iseljavanje stanovništva iz sela i poljoprivrede, Sociologija sela 27, 28, 1910.

pruža velikih mogućnosti za život, ali naravno u poljoprivredi, što nove mlade generacije ne žele. Iako je pad broja stanovnika osim u oba svjetska rata, bio i inače česta pojava u nekim dijelovima ovog područja, ipak je on po udjelu sela koja su gubila stanovništvo bio najbrojniji upravo prilikom zadnjeg popisa stanovništva 1971. godine. Razmotrimo li tab. 2. vidjet ćemo učestalost pada broja stanovnika u pojedinim općinama.

Sl. 4. Porast ili pad broja stanovnika u osječkom dijelu Pridravske ravnice u razdoblju 1951-1971. g.

Fig. 4. Increase or decrease of population in Osijek's part of Drava plain (1961-1971)

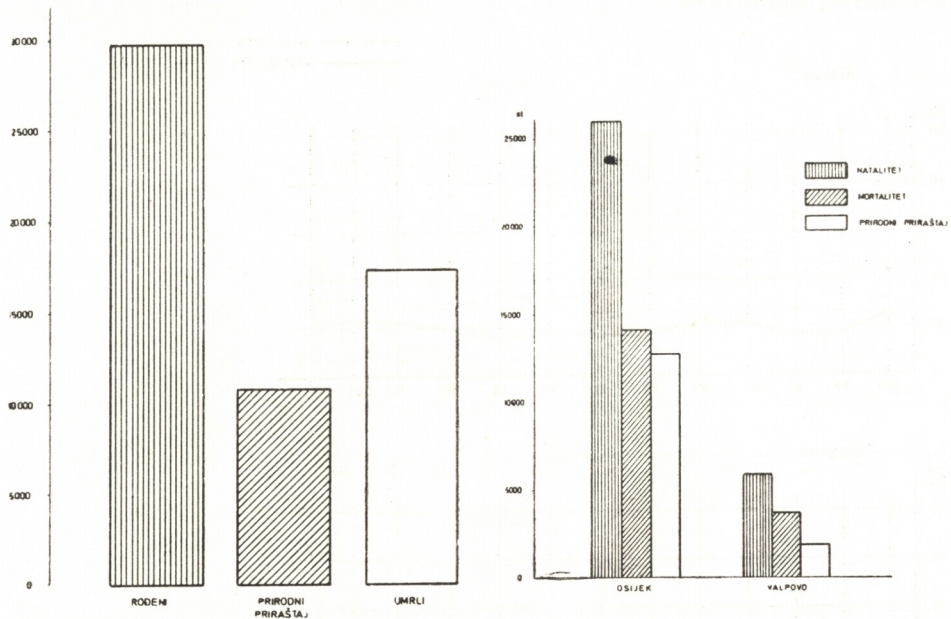
Pregled po općinama pokazuje nam da su padovi broja stanovnika u najvećem dijelu područja bili najbrojniji nakon oba svjetska rata, ali da i razdoblje zadnja tri popisna razdoblja ne zaostaje. Potrebno je pokazati u kolikoj je mjeri ta pojava pozitivna ili negativna u ovom području. Ona je sigurno pozitivna u selima koja zbog siromašnih prirodnih i drugih uvjeta nemaju mogućnosti pružanja suvremenog standarda svom stanovništvu, ali i kod onih sela gdje je zbog uvođenja mehanizacije u poljoprivredi stvoren višak radne snage. Kakvi su gdje uvjeti i kakve su sve procese uvjetovali vidjet ćemo u kasnijim poglavljima ovoga rada.

Na osnovu svega ovoga možemo zaključiti da na kretanje propisima utvrđenog broja stanovnika¹⁴ utječe više faktora: u starijem razdoblju to je nesumljivo bio visok natalitet i veliko doseljavanje novog stanovništva, što se odrazilo povećanjem broja stanovnika. Oba svjetska rata negativno su se odrazila na kretanje broja stanovnika, ali su razdoblja poslije njih imala vi-

¹⁴ Stanovništvo od 1857—1971. god. po naseljima i dijelovima naselja; Republički zavod za statistiku.

dan porast broja stanovnika, dok se u novije vrijeme osjeća usporenje porasta broja stanovnika, što je najvidljivije u posljednjem međupopisnom razdoblju, kada je prosječni godišnji porast iznosio svega 1,9‰ i bio bi negativan da broj stanovnika u Osijeku, Belišću i Valpovu nije naglo porasao.

Sl. 5. Rođeno i umrlo stanovništvo, te njegov prirodni priraštaj u osječkom dijelu Privodrske ravnice u razdoblju od 1961-1971. g.

Fig. 5. The number of births and deaths, and natural increase of population in Osijek's part of Drava plain by counties (1961-1971). left: whole territory right: by counties

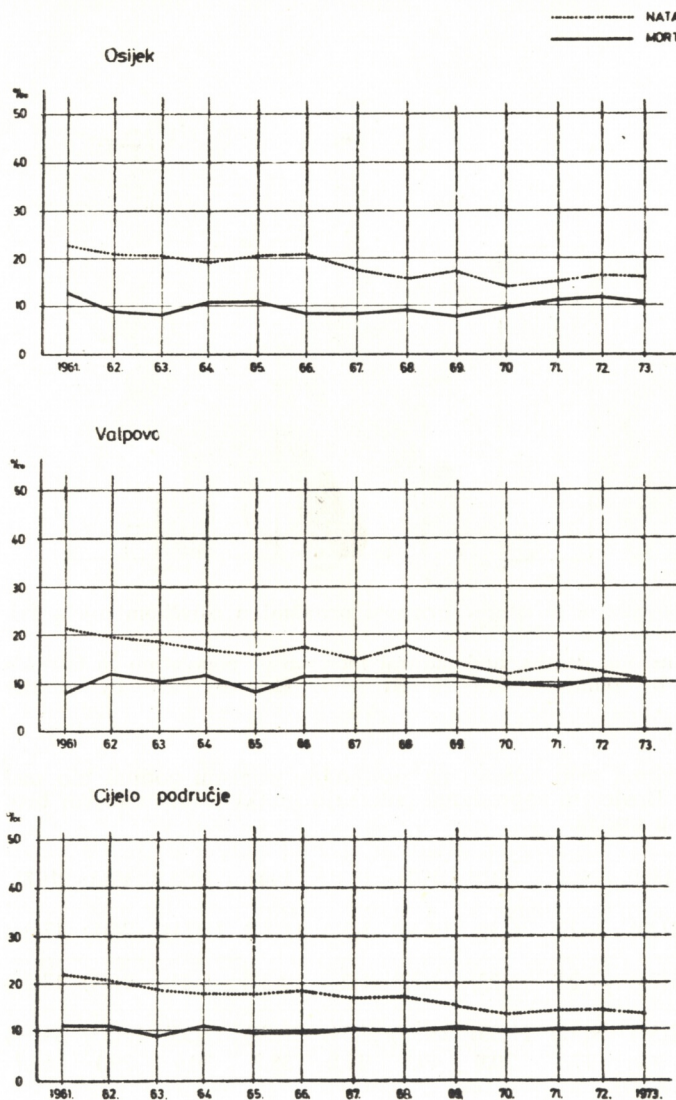
Tab. 2. Broj naselja u kojima je u odnosu na prethodnu popisnu godinu bio pad broja stanovnika. Brojevi u zagradama pokazuju koliki je bio ukupan broj naselja te godine u općini.

Općina	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.
Osijek	—(23)	18(26)	1(28)	9(29)	6(30)	13(30)	3(30)	11(31)	13(31)	7(31)	17(31)
Valpovo	4(18)	15(22)	1(23)	—(23)	5(23)	13(23)	4(24)	10(24)	4(24)	9(24)	17(25)
Ukupno:	4(41)	33(48)	2(51)	9(52)	11(53)	26(53)	7(54)	21(55)	17(55)	16(55)	34(56)
	‰9,8	68,8	3,9	17,3	20,8	49,1	13,0	38,2	30,9	29,1	60,7

Izvor: Republički zavod za statistiku SR Hrvatske.

Analiza prostornog razmještaja naselja s pozitivnom dinamikom stanovništva upućuje na zaključak da se društveno-gospodarske promjene, čiji je primarni indikator dinamika stanovništva, odvijaju pod utjecajem vlastitog makroregionalnog centra i zahvaljujući povezanosti sa centrima izvan re-

gije. S porastom udaljenosti od Osijeka postepeno opada indeks kretanja broja stanovnika. Naselja koja se nalaze unutar izotele 4 km, dakle u neposrednoj blizini Osijeka imaju u razdoblju od 1961-1971. godine prosječni indeks 190,0¹⁵. Prvi krug naselja oko Osijeka ima prema tome, najdinamičniji porast stanovnika.

Sl. 6. Kretanje vrijednosti nataliteta i mortaliteta u općinama osječkog dijela Pridravske ravnice od 1961-1973. g. u ‰.

Fig. 6. Changing of the relative value of birth rate and death rate by counties and in the whole Osijek's part of Drava plain in ‰ (1961-1973).

Unutar izotele 4-8 km prosječni indeks iznosi 110,0¹⁶, dok naselja koja se nalaze izvan izotele, npr. 8 km u prosjeku, već imaju zabilježen pad sta-

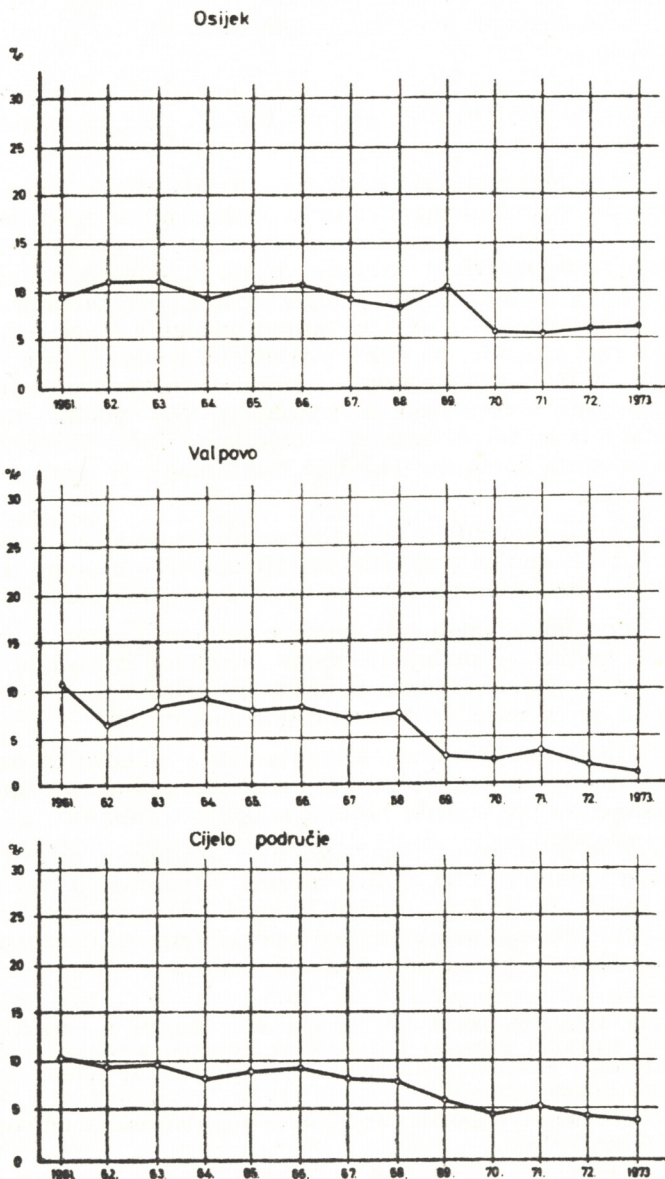
15 Višnjevac 197,0; Bistrinci 176,3;

16 Sarvaš 104,7 Josipovac 112,6; Tenja 116,3;

novnika. Međutim, na izoteloj udaljenosti 15-25 km konstatiran je ponovo porast broja stanovnika s prosječnim indeksom 105,0¹⁷.

U ovoj zoni se prema tome javlja znatno odstupanje od utvrđene prosječne veze¹⁸ između dinamike stanovništva i udaljenosti od gospodarskog središta mikroregije. To je međutim, posljedica utjecaja drugih centara iz-

Sl. 7. Kretanje vrijednosti prirodnog prirasta u općinama osječkog dijela Pridravske ravnice od 1961.-1973. g. u ‰.

Fig. 7. Changing of the relative value of natural increase by counties and in the whole Osijek's part of Drava plain in ‰ (1961-1973).

¹⁷ Dalj 101,2; Vuka 111,5; Bijelo Brdo 106,4;

van promatranog prostora, naročito Borova¹⁹ čiji se utjecaj najviše osjeća u istočnom dijelu općine Osijek. To upućuje na teritorijalno širenje prigradske zone Osijeka i Valpova te na utjecaj manjih centralnih naselja na svoju neposrednu okolicu, kao odraz njihovih promjena u dugogodišnjem razvoju.

Prirodno kretanje stanovništva. Mada prirodno kretanje stanovništva uključuje porod, pomor, plodnost, živost i neke druge elemente²⁰, zadržat ću se uglavnom samo na nekim značajnijim, na njihovoj prostornoj diferencijaciji.

U ovom radu bit će obrađeno prirodno kretanje broja stanovnika samo za period od 1961-1971. godine. Razlog tome je uglavnom nedostatak ili netočnost podataka.

U ovom relativno kratkom, ali vrlo dinamičnom razdoblju, natalitet i prirodni priraštaj manifestiraju se kao odraz te dinamike i rezultat su prilika i tendencija obrađivanog prostora. Usporedimo li vrijednosti osnovnih elemenata prirodnog kretanja broja stanovnika osječkog dijela Pridravske ravnice s istima, za cijelu Jugoslaviju i našu republiku, dolazimo do slijedeće spoznaje: opaža se konstantno opadanje stope nataliteta, te prilično ujednačeno kretanje, pa čak i povremeno povećanje stope mortaliteta. (Tab. 3). Dok je 1961. godine stopa nataliteta ovog područja bila veća od iste u SR Hrvatskoj, a niža nego u Jugoslaviji, 1971. godine razlike vrijednosti stopa nataliteta u SR Hrvatskoj i osječkom dijelu Pridravske ravnice uglavnom su se dosta smanjile (14,7 i 15,2%) i manja je nego u Jugoslaviji kao cjelini. (18,2%).

Stopa mortaliteta je prilično ujednačena, ali konstantno polagano raste i 1971. godine približila se vrijednosti iste stope u SR Hrvatskoj (10,2 : 10,3%), međutim, za 1,5% je veća nego u Jugoslaviji (8,7%).

Posljedica smanjenja stope nataliteta u ovom području, naročito poslije 1966. godine je smanjenje stope prirodnog priraštaja, tako da se ona po tipu 1971. godine svrstala u nizak tip prirodnog priraštaja²¹, i u svakom pogledu je za naše prilike zabrinjavajuće niska.

Analizom prirodnog kretanja broja stanovnika osječkog dijela Pridravske ravnice u razdoblju od 1961-1971. godine po općinama saznajemo da postoje razlike između pojedinih općina (Tab. 4).

Dok je u navedenom razdoblju u čitavom području prosječna godišnja stopa nataliteta bila 17,1%, njezina vrijednost je varirala od 18,2% u općini Osijek do 15,9% u općini Valpovo. Veću od prosječne godišnje stope nataliteta čitavog područja ima općina Osijek, što je povezano s centralnim funkcijama i privlačnom snagom Osijeka.

18 »Prosječna povezanost između dvije pojave u korelacijskoj analizi, grafički se može prikazati pravcem kod linearne, odnosno krivuljom kod krivolinijske korelacije. Odstupanje prosječne vrijednosti od prosječne veze tumači se većim ili manjim utjecajem drugih faktora.«

19 Hrelja — Kaminski M.; »Borovo Jugoslavenski kombinat gume i obuće«; SlavonSKI Brod, 1971.

20 Friganović M. »Regionalne osobitosti novijeg prirodnog kretanja stanovništva Hrvatske«; Geografski glasnik, 1970;

21 Macura M: »Stanovništvo i radna snaga kao činioci privrednog razvoja «Jugoslavije«; Beograd, 1958.

Tab. 3. Usporedba stopa prirodnog kretanja stanovništva Jugoslavije, SR Hrvatske i osječkog dijela Pridravske ravnice od 1961-1971. godine u promilima

God.	Jugoslavija			SR Hrvatska			osj. dio Pr. rav.		
	N	M	PP	N	M	PP	N	M	PP
1961.	22,7	9,0	13,7	17,8	9,1	8,7	21,1	11,0	10,1
1962.	21,9	9,9	12,0	17,2	10,0	7,2	20,8	11,3	9,5
1963.	21,4	8,9	17,5	16,5	9,1	7,4	19,3	9,7	9,6
1964.	20,8	9,4	11,4	16,2	10,1	6,1	18,6	11,4	7,2
1965.	21,0	8,8	12,2	16,6	9,3	7,3	18,7	10,0	8,7
1966.	20,4	8,1	12,3	16,5	8,8	7,7	19,4	10,0	9,4
1967.	19,6	8,8	10,8	15,4	9,5	5,9	17,8	10,1	7,7
1968.	19,1	8,7	10,4	15,0	10,0	5,0	17,8	10,2	7,6
1969.	18,9	9,3	9,6	14,5	10,7	3,8	16,5	10,7	5,8
1970.	17,8	8,9	8,9	13,9	10,0	3,9	14,5	10,1	4,4
1971.	17,2	8,7	9,5	14,7	10,3	4,4	15,2	10,2	5,0

Izvor: Republički zavod za statistiku SR Hrvatske.

Tab. 4. Prosječne vrijednosti elemenata prirodnog kretanja stanovnika u osječkom dijelu Pridravske ravnice od 1961-1971. godine

Općina	Prosječni br. stanovnika od 1961-1971. god.		Pros. nat. ‰	Pros. prir. prirast aps. ‰		Pros. mortal. aps. ‰	
	aps.	aps.		aps.	aps.		
Osijek	131233	2366	18,2	947	8,3	1419	9,9
Valpovo	29537	535	15,9	169	5,1	366	10,8
Ukupno:	160770	3140	17,1	1356	6,7	1784	10,4

Izvor: Republički zavod za statistiku SR Hrvatske

Prosječna stopa mortaliteta u promatranom periodu za cijelo područje je 10,4‰. Kolebanja između pojedinih općina ovdje su manja, nego kod prosječne godišnje stope nataliteta. Prosječna godišnja stopa mortaliteta u promatranom desetogodišnjem periodu iznosila je u općini Osijek 9,9‰ dok je u općini Valpovo bila nešto veća (10,8‰).

Prosječna godišnja stopa prirodnog priraštaja bila je za cijelo područje u istom razdoblju 6,7‰. Razlike njezinih vrijednosti između pojedinih općina vrlo su slične onima kod stope nataliteta. Višu stopu prirodnog priraštaja ima općina Osijek (8,3‰), što je u skladu s prirodnim mogućnostima razvoja.

Apsolutne brojčane vrijednosti za rođene, umrle i prirodni priraštaj za čitavo područje, a posebno za svaku općinu omogućuje nam sagledavanje stvarne mase rođenih i umrlih u promatranom razdoblju, i što je najvažnije stvarne mase prirodnog priraštaja (Tab. 5; sl. 5. i 6). Za navedeno razdoblje od 11 godina u cijelom području rođeno je 31727 djece, umrlo je 17435 ljudi, što je dalo prirodni priraštaj od 14292. Od cjelokupne brojčane

vrijednosti nataliteta prosječno je u promatranih 11 godina otpadalo na prirodni priraštaj 38,5‰ ili 3,5‰ prosječno godišnje,²² dok je mortalitet u istom razdoblju u odnosu na broj rođenih iznosio 61,5‰ ili 5,6‰ prosječno godišnje. Taj nam odnos pokazuje da postoji konstantna tendencija opadanja prirodnog priraštaja ($3,5 - 5,6 = 2,1$). To nije ni tako malo kao što na prvi pogled izgleda, pogotovo ako uzmemo u obzir da se godišnje u cijelom području rađa prosječno 2884,3, a umire 1585,0 ljudi i da mu je prosječni godišnji prirodni priraštaj svega 1299,3.

Odnos prirodnog priraštaja i mortaliteta u promatranom razdoblju izračunat na bazi nataliteta opet se razlikuje u pojedinim općinama (Tab. 6). U općini Valpovo prirodni priraštaj je nešto veći 43,2‰ vrijednosti nataliteta. U općini Osijek vitalnost je nešto slabije izražena i iznosi 40,0‰ vrijednosti nataliteta.

Tab. 5. Natalitet (N), mortalitet (M) i prirodni priraštaj (PP) u osječkom dijelu Pridravske ravnice u razdoblju od 1961-1971. godine po općinama.

god.	OSIJEK			VALPOVO			REGIJA UKUPNO		
	N	M	PP	N	M	PP	N	M	PP
1961.	2460	1384	1076	535	312	223	2995	1696	1299
1962.	2435	1242	1193	528	308	220	2963	1550	1413
1963.	2409	1084	1325	516	293	223	2925	1377	1548
1964.	2343	1237	1106	512	360	152	2855	1597	1258
1965.	2511	1243	1268	500	289	211	3011	1532	1479
1966.	2592	1180	1412	543	314	229	3135	1494	1641
1967.	2384	1207	1177	513	327	186	2897	1534	1363
1968.	2279	1272	1007	559	331	228	2838	1603	1235
1969.	2402	1272	1130	468	372	96	2870	1644	1226
1970.	2135	1349	786	419	322	97	2554	1671	883
1971.	2221	1415	806	463	322	141	2684	1737	947
Ukup.	26171	13885	12286	5556	3550	2006	31727	17435	14292
Pros.j.	2379,2	1262,3	1116,9	505,1	322,7	182,4	2884,3	1585,0	1299,3

Izvor: Republički zavod za statistiku SR Hrvatske.

Neposredno poslije II svjetskog rata vrijednost nataliteta naglo je poskočila. Natalitet neprekidno raste do 1950. godine, kada je dosegao kulminaciju. U kasnijim godinama to ne samo da se nije ponovilo, već natalitet stalno opada. Takav poslijeratni »babö beom« mogao se normalno i očekivati iz više razloga, od kojih je najvažniji da je prestala ratna psihoza neizvjesnosti zbog koje mnogi brakovi svjesno nisu imali djece za vrijeme rata, da su se mnogi muškarci vratili iz rata i da je u prvim poslijeratnim godinama sklopljen prosječno veći broj brakova. To je sve rezultiralo prirodnim nadoknađivanjem ratnog deficita.

²² Vrijednost postotka podijeljena je sa 11 (brojem promatranih godina) kako bi se dobio prosjek za jednu godinu.

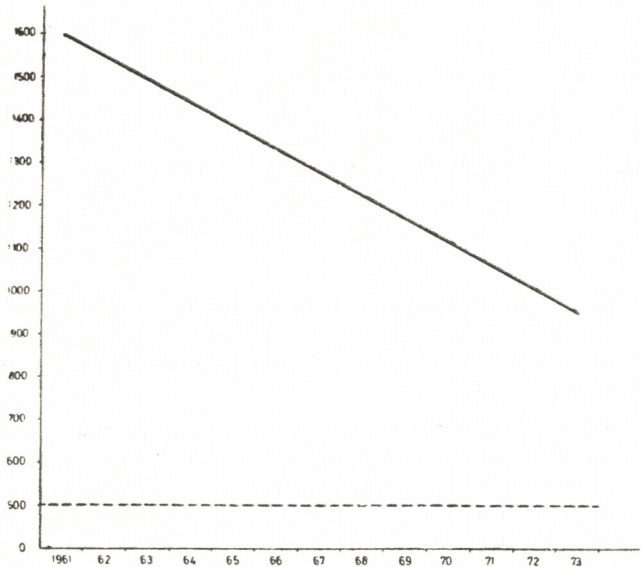

Tab. 6. Odnos vrijednosti prirodnog priraštaja i mortaliteta prema natalitetu za razdoblje 1961-1971. godine u ‰.

Općina	‰ prirodni priraštaj	‰ mortalitet
Osijek	40,0	60,0
Valpovo	43,2	56,8
Ukupno:	41,6	58,4

Promatrajući grafikone stope nataliteta kod pojedinih općina uočavamo neke razlike (sl. 12). Relativno umjeren pad bez većih skokova je u općini Valpovo. Nešto veće oscilacije postoje u općini Osijek, gdje je pad nataliteta nešto više izražen a maksimalan porast je bio 1966. godine 20,6‰. I u godinama najvećeg pada natalitet je bio veći nego u općini Valpovo.

Možemo dakle zaključiti, da je u općini Valpovo kretanje nataliteta dosta ujednačeno, i uglavnom se stalno smanjuje, međutim, u općini Osijek situacija je drugačija. Tu je stopa nataliteta veća i iz godine u godinu se mijenja.

Sl. 8. Trend kretanja prirodnog priraštaja u osječkoj dijelu Pridravske ravnice u razdoblju od 1961-1973. g.

Fig. 8. Trend of natural increase in Osijek's part of Drava plain (1961-1973).

Druga komponenta prirodnog kretanja stanovništva je mortalitet. Stopa mortaliteta je prilično ujednačena (sl. 6, tab. 7). Za razliku od stope nataliteta, mortalitet uglavnom pokazuje tendenciju konstantnog porasta s vrlo blagim gotovo neprimjetnim oscilacijama. Iako povremeni pad mortaliteta prema padu nataliteta izgleda jako malen, on je veoma značajan, jer pokazuje poboljšanje higijenskih uvjeta i medicinskih mjera u ovom području, što se najviše odrazilo u smanjenju smrtnosti dojenčadi.

Kod obiju općina relativno najviša stopa mortaliteta zabilježena je u prvj polovici promatranog razdoblja. Ovdje gotovo da i nema nekih raz-

lika između općina. Relativno najviša stopa mortaliteta bila je 1964. godine i iste godine ona je u općini Osijek iznosila 10,2‰, a u općini Valpovo 12,5‰. Nakon te godine ipak možemo uočiti neke manje razlike. U općini Osijek se primjećuju neke manje oscilacije s jednim slabije izraženim maksimumom 1972. godine, kada je stopa mortaliteta u toj općini iznosila 10,7‰, već iduće godine, tj. 1973. nešto pala i gotovo je identična padu stope nataliteta. U općini Valpovo nakon 1964. godine stopa mortaliteta je toliko ujednačena, pa one vrlo male, jedva primjetne oscilacije možemo potpuno zanemariti.

Tab. 7. Kretanje stope nataliteta, prirodnog priraštaja i mortaliteta u općinama osječkog dijela Pridravske ravnice u razdoblju od 1961-1973. godine u ‰.

god.	OSIJEK			VALPOVO			UKUPNO		
	N	PP	M	N	PP	M	N	PP	M
1961.	22,1	9,7	12,4	20,1	10,4	9,7	21,1	10,1	11,0
1962.	21,8	12,3	9,5	19,7	6,6	13,1	20,8	9,5	11,3
1963.	20,3	11,2	9,1	18,2	7,9	10,3	19,3	9,6	9,7
1964.	19,4	9,2	10,2	17,8	9,3	12,5	18,6	7,2	11,4
1965.	20,4	10,3	10,1	17,0	7,2	9,8	18,7	8,7	10,0
1966.	20,6	11,2	9,4	18,2	7,7	10,5	19,4	9,4	10,0
1967.	18,7	9,3	9,4	16,9	6,1	10,8	17,8	7,7	10,1
1968.	17,4	7,7	9,4	18,1	7,4	10,7	17,8	7,6	10,2
1969.	18,0	10,7	9,6	14,9	3,1	11,8	16,5	5,8	10,7
1970.	15,8	5,8	10,0	13,1	3,0	10,1	14,5	4,4	10,1
1971.	16,1	5,8	10,3	14,3	4,3	10,0	15,2	5,0	10,2
1972.	17,0	6,3	10,7	13,5	2,4	11,1	15,3	4,4	10,9
1973.	16,8	6,7	10,1	12,5	1,5	11,0	14,7	4,1	10,6

Stopa mortaliteta u istom promatranom razdoblju u osječkom dijelu Pridravske ravnice također je vrlo ujednačena, što se i očekivalo, jer je nastala kao rezultanta niskih i vrlo ujednačenih stopa mortaliteta općina Osijek i Valpovo.

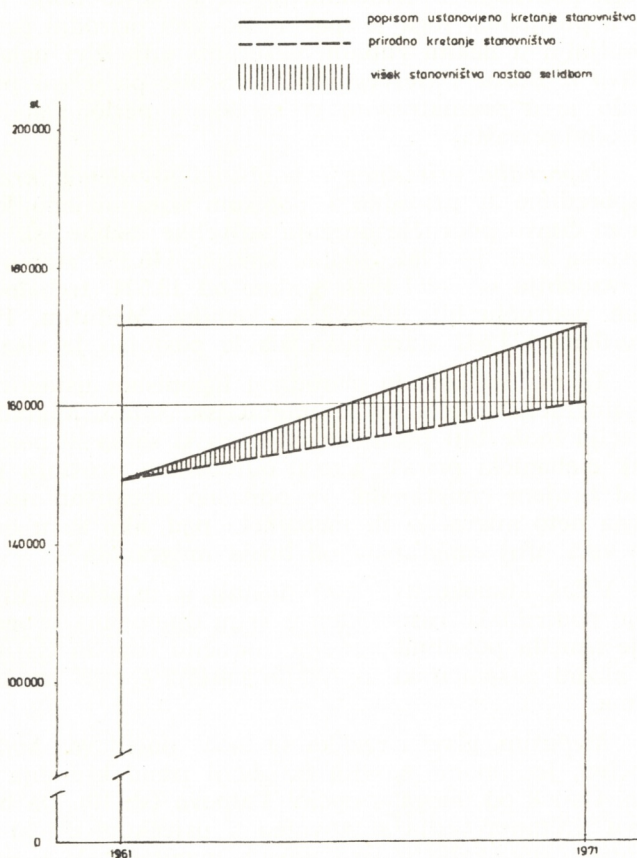
Porast stope prirodnog priraštaja u prvim godinama nakon rata prvenstveno je posljedica visokog nataliteta. Njega je doduše pratio i porast stope mortaliteta, međutim, taj je porast bio mnogo slabiji. Karakteristika osječkog dijela Pridravske ravnice u promatranom razdoblju je konstantna tendencija pada stope prirodnog priraštaja, ali uz povremene oscilacije iako je ta stopa dosta niska i u cijelom razdoblju je ispod 10‰, a 1973. godine je pala na samo 4,1‰. U razdoblju od 1964-1966. godine vrijednost stope prirodnog priraštaja pokazuje blagu tendenciju porasta, a to je i godina kada je u ovom desetogodišnjem periodu zabilježena najveća stopa prirodnog priraštaja, iako je ona i tada bila ispod 10‰ (9,4‰) (sl. 7).

Kakva je bila stvarna situacija u promatranom periodu najbolje nam govori trend kretanja prirodnog priraštaja. (sl. 14). Da bi bolje upoznali situaciju u osječkom dijelu Pridravske ravnice potrebno je posebno promatrati pojedine općine, jer upravo ovdje postoje razlike što je posljedica sličnih razlika kod kretanja nataliteta (Tab. 10). Zajednička karakteristika

obiju općina je relativno niska stopa prirodnog priraštaja, iako je situacija daleko povoljnija u općini Osijek.

U promatranom razdoblju od 13 godina u općini Osijek najviša stopa prirodnog priraštaja bila je 1962. godine (12,3%). Nakon te godine stopa prirodnog priraštaja slično kao i nataliteta počinje opadati i pada sve do 1968. god. kada je iznosila 7,7%. Nakon te godine stopa opet raste i drugi maksimum je zabilježen 1969. godine 10,7%. Samo za godinu dana naglo je pala i 1970. god. i 1971. god. bila je najniža u promatranom periodu, svega 5,8%. Posljednjih godina zabilježen je lagan porast stope prirodnog priraštaja, što je naravno pozitivno i možemo očekivati da će se sličan trend nastaviti i dalje.

Sl. 9. Razlika između prirodnog i popisom ustanovljenog kretanja stanovništva osječkog dijela Pridravske ravnice od 1961-1971. g.

Fig. 9. Different between natural population changes and census determined change in number of population in Osijek's part of Drava plain (1961-1971).

Sasvim drugačija situacija i drugačiji trend kretanja je u drugoj općini, tj. u općini Valpovo. Ovdje je stopa prirodnog priraštaja vrlo niska i ne možemo ni očekivati neke pozitivnije promjene. Najveća stopa prirodnog priraštaja u ovoj općini bila je 1961. godine 10,4%. Nakon te godine prilično je ujednačena s povremenim manjim padom ili porastom. Već 1968. godine stopa počinje padati i 1970. godine je iznosila 3,0%. Mali porast zabilježen je 1971. godine (4,5%), ali u posljednje dvije godine zabilježen je

veliki pad od 2,4‰ 1972. godine na 1,5‰ 1973. godine. Ako se situacija ne popravi i ovakav trend kretanja prirodnog priraštaja nastavi, možemo očekivati da će za nekoliko godina biti čak i negativan. To je posljedica emigracije mlađeg, biološki najснаžnijeg i za reprodukciju najsposobnijeg stanovništva, u druge veće centre naše republike, ili u inozemstvo, te sve većeg udjela starog u ukupnom stanovništvu. Kod nekih naselja ovako teško stanje uvjetovano je tzv. »bijelom kugom«, pojavom koja je nastala iz želje inače većinom ekonomski jačim gospodarstava da ne usitnjavaju posjed, što je dovelo do socijalno vrlo negativne pojave.

Možemo zaključiti, da je stopa prirodnog priraštaja u osječkom dijelu Pridravske ravnice prilično niska, ali ipak različita u pojedinim dijelovima ovoga područja. U istočnom dijelu je nešto bolje izražena biološka svježina, a posljedica toga je ipak nešto veći prirodni priraštaj. Situacija je najpovoljnija u nekim rubnim naseljima gdje živi uglavnom doseljeno stanovništvo iz Bosne i Hercegovine, te Srbije pa je još pod utjecajem tradicije i imalo je u promatranom vremenskom periodu najveći natalitet, a time i prirodni priraštaj.

Usporedba prirodnog i popisima utvrđenog kretanja broja stanovnika. Usporedimo li prirodno i popisom ustanovljeno kretanje broja stanovnika za čitavo područje opažaju se velike razlike (sl. 9). Dodamo li broju stanovnika koji je 1961. godine iznosio 146.898 stanovnika, prirodni priraštaj u razdoblju od 1961-1971. godine od 13.524, trebalo bi 1971. godine u čitavom području biti 160.422 stanovnika. Međutim, 1971. godine popisom je utvrđeno 174.642 stanovnika, dakle postojao je višak od 14.220 stanovnika.

Ta razlika između prirodnog i popisom ustanovljenog broja stanovnika je migracijska bilanca ili migracijski saldo. Migracijski saldo ili neto migracija može biti pozitivan migracijski saldo ili pozitivna neto migracija, ili pak mehanički prirast, ako u određenom prostoru postoji višak imigranata nad brojem emigranata, — odnosno negativan migracijski saldo ili negativna neto migracija ili mehanički pad, ako se u određenom području javlja veći broj emigranata od broja imigranata²³.

Višak stanovništva koji postoji u osječkom dijelu Pridravske ravnice nije podjednako raspoređen u svim dijelovima ovoga područja. Razlike postoje između pojedinih naselja, naročito između čistih seoskih naselja i onih u blizini gospodarski aktivnijih naselja s jače izraženim centralnim funkcijama.

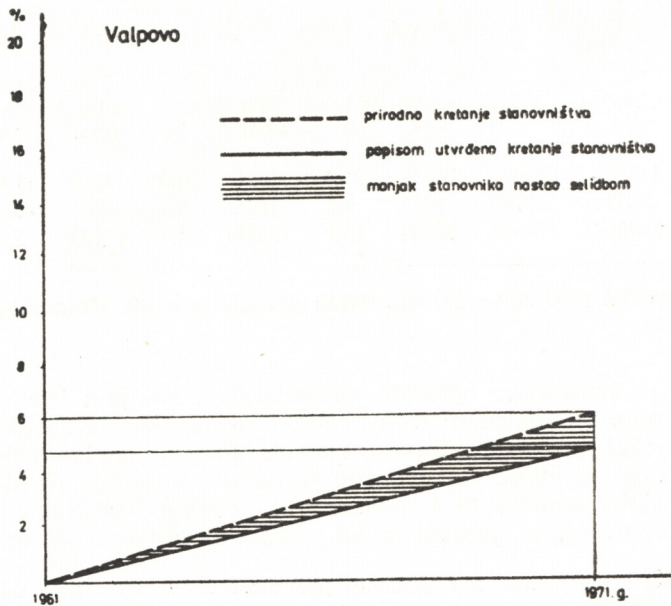
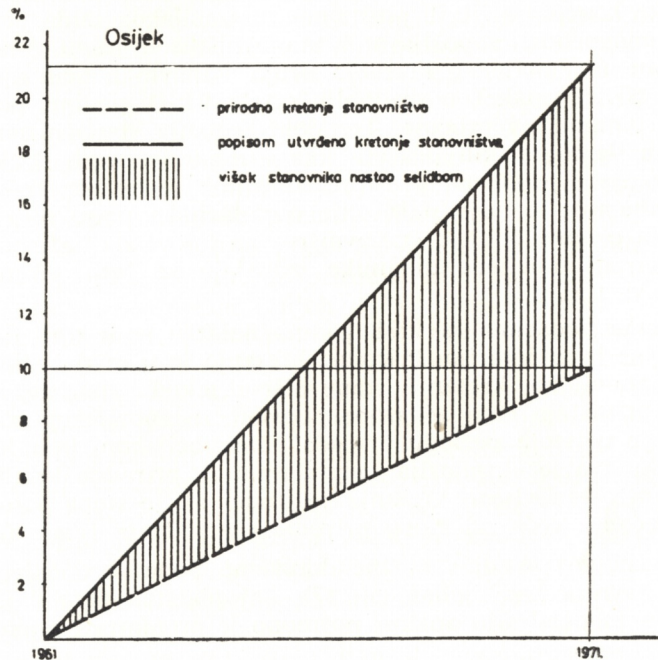
Međutim, glavna razlika se može uočiti već kod promatranja pojedinih općina, jer imamo sasvim drugačiji trend kretanja broja stanovnika u općini Osijek od onoga u općini Valpovo (sl. 10). Da bi bolje mogli pratiti pojavu kretanja broja stanovnika u osječkom dijelu Pridravske ravnice razmotrit ćemo kako se ova pojava manifestirala u pojedinim općinama ovoga područja.

Na bazi usporedbe prirodnog i popisima utvrđenog kretanja broja stanovnika doznali smo da je općina Valpovo emigracijsko područje, tj. područje negativnog migracijskog salda, jer postoji konstantan deficit između broja stanovnika koji bi trebao biti na osnovu prirodnog priraštaja i broja stanovnika ustanovljenih popisom. Najveći dio emigranata odlazi u gradove,

²³ Wertheimer Baletić A. »Stanovništvo«; Ekonomska misao, Zagreb, 1973.

što je osobito došlo do izražaja u poslijeratnom razdoblju. Ta emigracija kod najvećeg dijela iseljenika nije uvjetovana ekonomskom nuždom, jer je agrarna gustoća takva da još može primiti novo stanovništvo, a ne da je

Sl. 10. Razlika između prirodnog i popisom utvrđenog broja stanovnika u osječkom dijelu Pridravske ravnice po općinama
Fig. 10. Different between natural population changes and census determined change in number of population in Osijek's part of Drava plain by counties (1961-1971).

njeno prisiljeno na iseljavanje. Znači da je emigracija stanovnika ove općine kod većine njih uvjetovana traženjem boljeg i lakšeg života, prvenstveno van poljoprivrede a samo kod manjeg dijela nužda.

Za razliku od općine Valpovo općina Osijek je imigracijsko područje, tj. područje populacijske koncentracije ili pozitivnog migracijskog salda, što je posljedica sve većih mogućnosti zapošljavanja stanovništva u gradu. Analiza prirodnog i popisom ustanovljenog kretanja broja stanovnika ovih općina (kao i inače cijele SR Hrvatske), u razdoblju od 1961-1971. godine, pokazala je vrlo različitu dinamiku i procese. Trendovi kretanja stanovništva pridonose objašnjavanju demografskih procesa kao i funkcije općih društveno-gospodarskih zbivanja i problema prostora. U njima se ogleda prošlost i nazire bliska budućnost, očituje pulziranje populacijske mase te život i problemi kraja. Na osnovu podjele stanovništva na tipove na bazi odnosa prirodne i popisom ustanovljene dinamike izdvajaju se četiri eksodusna i četiri imigracijska tipa²⁴.

Općina Valpovo prema podacima za 1971. godinu nalazila se u tipu E₁, dakle opći trend te općine je emigracija. Prirodno kretanje je u ovoj općini pozitivno, popisom ustanovljeno kretanje stanovništva također pozitivno, ali je stopa prirodnog priraštaja veća od stope popisom ustanovljenog povećanja. Općina Osijek je u istom periodu pripadala imigracijskom tipu I₁, a trend kretanja stanovništva je ekspanzija imigracijom tj. prirodno kretanje je pozitivno, popisom ustanovljeno kretanje pozitivno, ali je stopa popisom ustanovljenog povećanja veća od stope prirodnog priraštaja (Tab. 8).

Zbrajanjem vrijednosti za pojedine općine dobivamo podatke o osječkom dijelu Pridravske ravnice kao cjeline (sl. 17). Taj podatak nam daje samo prosječno stanje, a za detaljniju analizu potrebno je promatrati svaku općinu posebno.

Tab. 8. Tipovi kretanja stanovništva osječčkog dijela Pridravske ravnice od 1961-1971. g. po općinama.

tip	općina	povr. u km ²	1961. aps.	1971.	1961-1971. aps.	%	prir. kret. aps.	%	selid. saldo. aps.	%
I ₁	Osij.	659	118572	143894	25322	21,4	11856	10,0	13466	11,4
E ₁	Valp.	360	29326	30748	1422	4,8	1695	5,9	-273	-0,9
I ₁ +E ₁	Ukup.	1019	147898	174642	26744	13,1	13268	8,9	13193	5,3

Izvor: Friganović M. »Uzroci i posljedice demografskih promjena u SR Hrvatskoj od 1961-1971. godine«.

Trend naseljenosti je svojevrsno ogledalo gospodarskog stanja i kretanja, na osnovu njega može se zaključiti o stvarnim i mogućim smetnjama u daljnjem razvitku osječčkog dijela Pridravske ravnice. Prostor općine Valpovo je relativno svježijeg eksodusa. Do nedavno je to bilo područje ruralne imigracije, iz dinarskih, primorskih i susjednih bosanskih krajeva, ali najnovijim društvenim zbivanjima pretvorila se u ruralni eksodus. Može-

²⁴ Friganović M. »Uzroci i posljedice demografskih promjena u SR Hrvatskoj od 1961-1971. godine; Zagreb, 1974.

mo očekivati da će se ovaj proces nastaviti i dalje, što često zbunjuje ako znamo da se radi o prostoru bogate Slavonije.

Obje općine i Osijek i Valpovo dobile su za razdoblje od 1971.-1975. godine status razvijenih, međutim, među njima postoje znatne razlike. Postoji velika međuzavisnost kretanja stanovništva i društveno-gospodarske razvijenosti. Općina Valpovo je gospodarski slabije razvijena, a osnovne karakteristike takvih općina jesu smanjenje prirodnog priraštaja i iseljavanje tj. emigracija. Postojaniji prirodni priraštaj i imigracija su pojave koje su svojstvene općini Osijek kao razvijenijem i gušće naseljenom području, sa složenijom demografskom, društvenom i gospodarskom strukturom. Korelacija relativne nerazvijenosti i nepovoljne demografske dinamike čak i na primjeru ovih dviju općina je prisutna.

Osječki dio Pridravske ravnice kao cjelina imao je u razdoblju od 1961.-1971. godine pozitivno prirodno kretanje stanovništva i to 8,9‰, ali je ono bilo veće u općini Osijek (9,7‰) nego u općini Valpovo (6,1‰). Međutim, daleko veće razlike postoje kod popisom utvrđenog kretanja broja stanovnika. U općini Osijek u posljednjem međupopisnom periodu broj popisom utvrđenog kretanja broja stanovnika povećao se čak za 21,4%, dok je u općini Valpovo taj broj bio daleko manji (4,8%).

Rezultat toga je i razlika u selidbenom ili migracijskom saldu, tj. razlici između prirodnog i popisom ustanovljenog kretanja broja stanovnika. U općini Osijek migracijski saldo je čak 11,4%, a u Valpovu -0,9%. U regiji kao cjelini migracijski saldo je pozitivan i iznosi 5,3%, ali je rezultanta različitog trenda kretanja u pojedinim općinama.

Na bazi iznešenih podataka možemo zaključiti da se u ovom području u promatranom desetogodišnjem periodu vrši koncentracija stanovništva oko centralnih gospodarski aktivnijih naselja neagrarnih djelatosti. Promatran prostor kao cjelina je imigracijski, međutim, tek analizom pojedinih općina upoznajemo pravu situaciju. Veći dio područja pokazuje tendenciju sve većeg preseljavanja i raslojavanja sela kod čega se najviše ističu često agrarna naselja gdje prirodni priraštaj konstantno opada.

S u m m a r y**POPULATION OF THE OSIJEK PART OF THE DRAVA PLAIN**

by

JASNA JOSIPOVIC

The area of two communes Osijek and Valpovo has a central position within the eastern Croatian plain. Owing to a drop in birth rates, the increase of population is very low (in 1973 only 4,1%).

The discrepancy in the natural increase of population and the census is evident. The area as a whole, is a migratory one, i.e. the number of inhabitants determined by the census is much higher than it would have been according to the natural increase of population. The migratory net gain is 5,3%.

Contemporary migration is an important occurrence which appears in three forms:

- The emigration of the population to towns outside the area.
- The immigration of the population from the peasant dwellings to the towns, primarily to Osijek.
- The immigration of the peasant population from the mountainous and karst regions.

The migration in this area was influenced by the post-war industrialization and by psychological factors. The process of concentration of non agricultural peasant activities was at its greatest in Osijek and the surrounding countryside in the vicinity of the communications.

The non agricultural activities opened up more jobs and brought about a greater concentration of non agricultural inhabitants in the area. That is how the northern part which is more densely populated and where households are more active, is separated from the fully agricultural areas. The non agricultural activities enabled the population to find work away from agriculture, which caused the daily migration of workers, and brought about the formation of mixed households.

It is the decrease in agricultural activities in the whole area, the concentration of population in the northern and middle part of region, and the natural decline in the southern part of the region, that is the main contemporary characteristic of the population of the Osijek part of the Drava Plain.